

КОРОЛЬ В.М.

**ДАНИ ПРО ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ НА ФРОНТІ У МАТЕРІАЛАХ
НІМЕЦЬКОЇ І РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ
(за інформацією окупаційних видань Сумщини
та Радянського інформбюро 1941-1943 рр.)**

Автор зробив спробу порівняльного аналізу даних про людські втрати збройних сил СРСР і Німеччини у матеріалах пропаганди обох воюючих сторін та результатів наукових історико-статистичних досліджень.

З давніх часів одним з найголовніших показників успішності тієї чи іншої воюючої сторони була кількість воїнів, яких було втрачено на полі бою. Перемоги, що були отримані за невеликих втрат, свідчили про військову майстерність полководців та їх армій, додавали престижу та зміцнювали їхній бойовий дух, а також деморалізували реальних та гіпотетичних супротивників. Саме тому часто сторони намагалися оголошувати на загал зменшені показники власних втрат та відповідно збільшувати кількість втрат противника.

Бойові дії між військами Німеччини та СРСР під час Другої світової війни мали винятково жорстокий характер і велися величезними масами людей на території від Заполяр'я на півночі до Кавказу на півдні. Небували втрати, що несли Червона армія і Вермахт, провокували органи пропаганди обох тоталітарних режимів оприлюднювати інформацію зі зручними для них даними про кількість загиблих, поранених та полонених з кожного боку. Ці дані мали вписуватися у загальну картину подій, що нав'язувалася відповідною стороною. Мешканці територій, що опинилися під німецькою окупацією, потрапили в особливе становище, оскільки стали об'єктом інформаційного впливу відразу з обох боків.

За радянської доби аспекти інформаційного протистояння між СРСР та нацистською Німеччиною не могли бути ґрунтовно та об'єктивно вивчені істориками внаслідок обмеження доступу до матеріалів із зазначеного питання в архівах та диктату офіційної комуністичної ідеології. Цієї теми могли торкатися лише побіжно у загальному контексті дослідження окупаційного режиму. У цих загалом заідеологізованих роботах перш за все викривалася неправдивість та дезінформація пропаганди окупаційних засобів масової інформації, її примітивність та цинічність. Серед тогочасних дослідників даного питання необхідно згадати М.Коваля [1], І.Івлева й А.Юденкова [2], а також В.Дашичева [3]. Останній зібрав та впорядкував низку німецьких документів та матеріалів, серед яких і дані про втрати особового складу вермахту.

За часів незалежності багато аспектів агітаційно-пропагандистської діяльності органів німецької окупаційної влади в Україні було розкрито М.Михайлюк [4]. Окупаційну пресу Східної України як історичне джерело, а також діяльність відділу (батальйону) пропаганди "U" вивчає Д.Титаренко [5]. Тему поширення дезінформації на окупованих територіях досліджує О.Салата, яка зокрема торкається і питання розповсюдження неправдивих даних про втрати сторін як через німецькі, так і радянські зведення [6]. Політику німецького окупаційного режиму щодо преси висвітлює В.Яременко [7]. Різні питання інформаційної обробки свідомості населення розглядають І.Грідіна, О.Окороков, О.Гогун [8; 9; 10].

Тема втрат СРСР у Другій світовій війні залишається доволі дискусійною. До неї зверталися С.Максудов, Б.Соколов, С.Михалев [11; 12; 13]. Серед праць з цього

питання необхідно відзначити сучасне науково обґрунтоване статистичне дослідження колективу вчених під керівництвом Г.Кривошеєва [14]. Ця робота, що базується на розсекречених матеріалах, розглядається фахівцями як достатньо об'єктивна та вельми докладна.

Відомості про людські втрати збройних сил Третього рейху подають Г.Артц, Б.Урланіс, Р.Оверманс [15; 16; 17]. Одними з найбільш точних визнаються дані німецького історика Б.Мюллера-Гіллебранда [18].

Мета даної роботи - порівняти відомості про втрати воюючих сторін, які наводилися німецькою та радянською пропагандою, використовуючи як приклад матеріали окупаційної преси Сумщини та Радянського інформбюро; з'ясувати головні завдання та особливості застосування зазначеної інформації, а також співставити її з об'єктивними науковими дослідженнями з даного питання.

Типовим як для газет Сумщини, так і переважної більшості окупаційних видань України, є те, що дані про втрати сторін публікувалися на перших сторінках номерів у щоденних інформаційних зведеннях з позначками "*Зі ставки фюрера*" та "*Головне командування повідомляє*". В цих зведеннях друкувалися відомості про втрати сторін в особовому складі й техніці впродовж коротких проміжків часу, в окремих боях і операціях, іноді - інформація про загальні втрати сторін за період ведення війни. Також дані подавалися у статтях, узагальнюючих повідомленнях, текстах промов найвищих керівників Третього рейху, що передруковувалися місцевими виданнями з німецької преси. Уся ця інформація надходила до населення виключно від німецької сторони. На Сумщині редакції газет отримували її з відділу (батальйону) пропаганди У (Україна), який відповідав за організацію та контроль ЗМІ на території всієї військової зони України.

У 1941-1942 рр. у матеріалах, призначених для населення окупованих територій, німці здебільшого досить обережно оперували даними (особливо узагальненими) про кількість загиблих осіб з радянської сторони з метою оминати емоційно не вигідну тему вбивства і смерті та не спровокувати людей, що мають рідних, близьких чи просто земляків на фронті, до негативного і ворожого ставлення до іноземців-окупантів. Натомість значною мірою акцентувалася увага на величезній кількості військовополонених червоноармійців, що було більш доцільно для психологічного впливу на місцевих жителів, оскільки дарувало надію на їх повернення.

Так, у грудні 1941 р. у газеті "*Сумський вісник*" опубліковано текст промови, проголошеної Адольфом Гітлером 11 грудня 1941 р. на засіданні рейхстагу, де йшлося про 3 млн. 850 тис. полонених червоноармійців [19, с.1]. Листівка із заголовком "*Один рік війни з більшовиками*", що розповсюджувалася на території окупованої Сумської області влітку 1942 р., інформувала місцеве населення про втрату армією Сталіна за рік війни 4,5 млн. осіб полоненими [20, арк.55]. У грудні 1942 р. повідомлялася наступна інформація про колосальні втрати СРСР протягом літньої кампанії 1942 р.: "*Битва за Керченську протоку - 169 118 полонених... Битва біля Харкова - 240 000 полонених... Битва на південний схід від Харкова - 21 827 полонених... Битва за Севастопіль - 97 000 полонених... Бої у великій луці Дону в липні-серпні - 145 689 полонених... Загальні втрати за час від керченських боїв до битви у великій луці Дону в червні - 1 097 741 полонений...*" [21, с.3]. Пізніше, у липні 1943 р., вже заявлялося про 5,5 млн. радянських військовополонених [22, с.1].

Нацистська пропаганда, наводячи ці цифри, наголошувала на тому, що червоноармійці масово здаються в полон внаслідок повної дезорганізації і

небездатності армії, а також через усвідомлене небажання воювати за кривавий більшовицький режим. Акт здачі у полон змальовувався як морально виправданий вчинок, що диктувався здоровим глуздом, та навіть як певний протест проти несправедливості, що принесла простому народу радянська влада. Підтримуючи цю тезу, публікувалися матеріали українських авторів, в яких розповідалося про деморалізацію частин Червоної армії, про недовіру та зневажливе ставлення ситих та добре обмундированих офіцерів та політпрацівників-комуністів до голодних та обідраних солдат. Типовий приклад - стаття А.Максименка "В большевицькому озброєному рабстві", що була надрукована газетою "Голос Охтиркини" у березні 1942 р. [23, с.2-4]. Таким чином людей, що опинилися на окупованій території, підштовхували до думки про необхідність солідаризуватися з тією чисельною масою полонених і не чинити жодного опору визволителям-німцям.

У 1943 р. після поразок німців на Східному фронті, а також зі зростанням партизанського руху на окупованих територіях повідомлення про загальні втрати Червоної армії від початку війни почали з'являтися частіше. У квітні 1943 р. окупаційними виданнями було надано інформацію про те, що СРСР втратив 18-20 млн. військових вбитими, пораненими та полоненими [24, с.1], а у липні того ж року вже називається цифра у більше, ніж 20 млн. осіб [22, с.1; 25, с.1]. Самі лише втрати Червоної армії на Курській дузі з 5 липня до 5 серпня оцінювалися німецькою пропагандою у 580 тис. осіб [26, с.1].

<h1>Сумський Вісник</h1>		Ціна номера в Сумах і Сумському районі — 1 крб., в інших місцях — 1 крб. 05 коп.
Рівнянин третій. Виходить тричі на тиждень.	Орган північно-східної України Середа, 7 квітня 1943 року № 31 (208)	SSUMYER ANZEIGER
СУМСЬКИЙ ВІСНИК		
<p>СОВЕТСЬКІ ВТРАТИ ДОСІ — 20.000.000</p> <p>Берлін. Командир 7 гвардійського кінного корпусу Червоної армії генерал Борисов, що потрапив у німецький полон, заявив, що радянський генеральний штаб визначає більшовицькі втрати від початку війни близько 20.000.000 чоловік. За інформаційними, німецькими даними останніх днів, радянські втрати визначилися цифрою 18.000.000. З приводу радянських втрат протягом 3 останніх міся-</p>	<p>Верховне Командувачня повідомляє:</p> <p>3 квітня 1943 року</p> <p>На південь від Ільменського озера була успішно проведена атака, не зважаючи на великі труднощі місцевості. По колінах в грязі й до срудей у воді наші війська досягли цілі своєї атаки, проникли в одну ворожу групу в болотистій місцевості й знищили її. Ворог втратив: 1225 убитими й 370 полоненими, 26 танків, 25 гармат, 26 воєнних машин, 14 мінометів та 92 кулемети було захоплено або знищено.</p> <p>На південь від Ладозького озера противник понівечив свої даремні атаки найбільшій силами, ніж у попередні дні.</p> <p>На останньому східному фронті панує валор затишшя.</p>	<p>Також із туніського фронту повідомляється лише про незначну бойову діяльність. Проведеннями власними атаками усунуто деякі пролами, що попередили в попередні дні. Ворог зазнав при цьому відчутливих втрат.</p> <p>Минулої ночі німецькі бойові літаки напали на ворожу базу, корабель перед північно-африканським узбережжям і досягли влучань у два великих торговельних кораблі.</p> <p>В Середземному морі німецькі підводні човни потопили одне британське підводне човна й пошкодили два човни так тяжко, що слід рахуватися з їх верагтю.</p>

Уривок з першої сторінки газети "Сумський вісник" від 7.04.1943 р.

Тепер уже мова йшла про те, щоб переконати місцеве населення, що вермахт не втратив своєї стратегічної переваги, а за свої незначні тимчасові успіхи Сталін та його оточення цинічно розплатилися кров'ю мільйонів простих радянських громадян,

бездумно кидаючи їх у масовані лобові атаки на німецькі позиції. На початку 1943 р. публікувалася інформація про те, що нібито у Радянському Союзі вичерпалися людські ресурси і до армії вже мобілізують молодь 15-17 років. У Німеччині ж подібних проблем не існує, а до збройних сил призиваються тільки 18-річні юнаки, які проходять кількामісячну підготовку перед відправкою до діючої армії [27, с.3]. Головною тезою окупаційної пропаганди стає твердження про неможливість повернення більшовиків, оскільки Червона армія повністю знекровлена і не спроможна зламати міцну німецьку оборону. Так усіх жителів окупованої території намагалися переконати у тому, що свою щоденну поведінку їм зовсім не потрібно оцінювати з позиції недалекої перспективи відновлення радянської влади.

Що ж до втрат з німецького боку, то у щоденних зведеннях з фронту на сторінках окупаційних газет ніколи не згадувалося про факти поразки вермахту у певних бойових операціях. Втрати у живій силі та техніці подавалися на порядок чи, принаймні, у кілька разів нижчими, ніж радянські. Це мало створювати переконання у відмінних бойових якостях німецьких військ.

У початковий період війни німці наводили узагальнюючі дані і про власні втрати. Так, у грудні 1941 р. було подано інформацію, що за час від початку бойових дій проти СРСР на Східному фронті загинуло 162 314 осіб, 571 867 було поранено, а 33 334 зникли безвісти [19, с.1]. На початку липня 1942 р. вказано, що за час з 22 червня 1941 р. до 21 червня 1942 р. на Східному фронті *“при виконанні свого обов’язку прийняли геройську смерть”* 271 612, а зникло безвісти 65 730 німецьких військовослужбовців. При чому до даних, поданих раніше, додалися 88 977 загиблих та 26 319 зниклих безвісти під час зимової кампанії 1941-1942 рр., а також 20 321 загиблий та 6 077 зниклих безвісти у травні-червні 1942 р. [28, с.1]. Оприлюднення такої інформації мало надати цілісності та правдоподібності уявленням про перебіг бойових дій на фронті, які нацистська машина інформаційної обробки навіювала населенню окупованих областей. Підкреслювалось, що своїх блискучих перемог навіть за найнесприятливіших умов вермахт досягає відносно малою кров’ю для себе.

З іншого боку, відповідно до директив рейхсміністра окупованих східних територій А.Розенберга щодо ведення пропаганди в Україні від 18 листопада 1941 р. та додаткових директив від 16 грудня 1942 р., окупаційній адміністрації наказувалося апелювати до пролітої *“дорогоцінної німецької крові”* як до ціни, заплативши яку за визволення України від більшовизму, Німеччина справедливо має право на довгострокове управління цією країною [29, с.541-543; 30, с.38-39]. Таким чином, дані про втрати збройних сил Третього рейху мали стати певним аргументом у підтриманні вищевказаної думки серед українців.

Щодо радянської сторони, то вона була доволі обмежена у засобах інформаційного впливу на своїх громадян, які залишилися за лінією фронту. Можливостей для систематичного друку та масового розповсюдження газет і листівок тут було мало. Радіопередачі з радянських станцій мала змогу слухати невелика кількість осіб (причетних, як правило, до Руху Опору), оскільки всі радіоприймачі у населення було конфісковано. Але навіть за таких умов боротьба з німецькою пропагандою була відчутною. Зокрема вона прослідковується і у зведеннях про втрати воюючих сторін.

Ще 6 листопада 1941 р. Й.Сталін у доповіді з нагоди 24-ї річниці Жовтневої революції повідомив, що за чотири місяці війни СРСР втратив 350 тис. осіб убитими, 378 тис. зниклими безвісти та 1 млн. 20 тис. пораненими. За його словами, на той

час у ворожій армії було виведено з лав понад 4,5 млн. осіб [31, с.20]. Через деякий час в окупаційній пресі з'явилася стаття, в якій наводилися дані з промови Й.Сталіна, що були охарактеризовані як *“жалюгідна еквілібрстика цифрами”*, а сукупна кількість загиблих, поранених та зниклих безвісти у РСЧА оцінювалися у 7-8 млн. осіб [32, с.3]. У свою чергу, коли А.Гітлер 11 грудня 1941 р. заявив про 3 млн. 850 тис. полонених червоноармійців, радянська сторона 16 грудня 1941 р. у зведенні Радінформбюро висміяла *“чергову брехню Гітлера”* і наголосила на тому, що кількість полонених з числа військовослужбовців збройних сил СРСР не може бути більшою, ніж 520 тис. осіб, оскільки саме таку кількість втратила зниклими безвісти Червона армія. Німці ж втратили за п'ять місяців війни близько 6 млн. осіб убитими, пораненими та полоненими. У повідомленні пафосно сказано: *“За п'ять же місяців війни на Східному фронті полягло кістками ціле покоління німців”* [33].

В оперативному зведенні Радянського інформбюро від 23 червня 1942 р. підбито підсумки року війни. Зокрема говорилося про втрату Німеччиною 10 млн. військовослужбовців, з яких не менше 3 млн. загиблими. Втрати СРСР оцінювалися у 4,5 млн. осіб загиблими, пораненими та зниклими безвісти. При цьому внаслідок краще налагодженої санітарної служби до лав Червоної армії повертається набагато більше бійців після поранення (70% проти 40% у німців) [34]. Населення переконували, що невдачі радянських збройних сил на початку війни були тимчасовими і пояснювалися раптовістю і віроломністю нападу, перевагою німців у військовій техніці та наявністю у них досвіду сучасного ведення широкомасштабної війни. Наголошувалося, що добірні гітлерівські війська знищено, а кадрові офіцери, які залишилися живими, втратили бойовий дух внаслідок грабежів та насилля над цивільним населенням окупованих районів.

23 лютого 1943 р. у наказі на честь 25-ї річниці Червоної армії Й.Сталін згадував, що РСЧА за час війни вивела з ладу до 9 млн. німецько-фашистських солдат та офіцерів, не менше 4 млн. з яких залишилися убитими на полі бою [31, с.91]. Зрештою, це суперечило твердженню Радянського інформбюро від 23 червня 1942 р., за яким ще вісьмома місяцями раніше німецькі збройні сили вже встигли втратити 10 млн. осіб.

21 червня 1943 р. Радянське інформбюро з нагоди другої річниці початку війни повідомило, що Німеччина та її союзники втратили за два роки війни 6 млн. 400 тис. солдат та офіцерів убитими та полоненими, а втрати СРСР становлять 4 млн. 200 тис. осіб вбитими та зниклими безвісти. Надавалася інформація про приголомшливі поразки німців під Сталінградом та Курськом, які приховувалися чи маскувалися окупаційними ЗМІ. Населення переконували, що після двох років війни вермахт переживає серйозну кризу і приречений на поразку [35].

Німецька ж сторона у 1943 р. здебільшого уникала згадок у пропагандистських матеріалах загальної кількості своїх втрат, хоча час від часу виступала зі спростуванням інформації супротивника. Іноді це робилося у доволі іронічній формі. Наприклад, щоб довести до абсурду радянські дані опубліковано повідомлення наступного змісту: *“Радіо Москви і Лондона знову вбили на сході загалом 6 967 німецьких вояків. Від цього повне число загинувших від цього зручного способу по радіо німецьких вояків досягло 13 897 654 чоловіка”* [36, с.2].

Певні висновки про достовірність поданих сторонами цифр втрат можна зробити, порівнявши їх із сучасними підрахунками. Так, у статистичному дослідженні групи Г.Кривошеєва *“Россия и СССР в войнах XX века”* поквартально подаються втрати Червоної армії у Другій світовій війні за різними категоріями. Розрізняються

безповоротні втрати, що включають загиблих з різних причин та зниклих безвісти. До останніх відносяться полонені та нез'ясовані втрати. Найвищою межею кількості втрат полоненими може бути відповідна чисельність зниклих безвісти, якщо зробити нереальне припущення, що серед цих осіб ніхто не загинув чи дезертирував. Санітарні втрати відображають дані про військовослужбовців, які з різних причин (поранення, контузія, хвороба, обмороження) були виведені з лав й опинилися на лікуванні. Загальні втрати є сумою безповоротних та санітарних. Порівняємо дані російських вчених з вищенаведеною інформацією ЗМІ ворогуючих сторін. (Див. Таблицю 1)

Бачимо, що основні баталії між пропагандами велися за дані про кількість червоноармійців, які здалися в полон. Твердження радянської сторони про втрату безвісти 378 тис. своїх військовослужбовців на кінець жовтня 1941 р. та 520 тис. на кінець листопада того ж року є відвертою неправдою, оскільки вже на кінець вересня 1941 р. ця категорія втрат досягла майже 1 млн. 700 тис. осіб. Сталінське керівництво нізащо не хотіло визнавати власної вини у катастрофі Червоної армії на початку війни та заперечувало саму можливість здачі у полон кількох мільйонів своїх солдат та офіцерів.

З іншого боку, перебільшеними є й німецькі цифри захоплених полонених. Гітлер заявляв про 3 млн. 850 тис. полонених червоноармійців на кінець листопада 1941 р., тоді як, за сучасними даними, на кінець грудня того ж року радянські збройні сили втратили без вісти близько 2 млн. 300 тис. осіб. Крім того, значна їх частина могла не опинитися в руках німців, а загинути чи залишитися на окупованій території, приєднатися до партизанських загонів. У 1942-1943 рр. німецька сторона продовжує вказувати кількість захоплених полонених набагато більшу, ніж втрати РСЧА зниклими безвісти за відповідний період. (Див. Таблицю 1)

Ще одним аргументом не на користь зведень вермахту іноді є невідповідність їхніх даних та кількості радянських військ, задіяних у тій чи іншій операції. Наприклад, Г.Кривошеєвим зазначається, що німці не могли захопити 665 тис. полонених під Києвом у 1941 р., як оголосило гітлерівське командування, оскільки ця цифра практично перевищує загальну чисельність особового складу Південно-Західного фронту, що обороняв місто. 150 тис. з цих захисників Києва діяло поза зоною оточення, десяткам тисяч червоноармійців вдалося з боями вийти з кільця. Але водночас відомо, що нацистське керівництво до списку полонених включало і захоплених партійних та адміністративних керівників, а також усіх цивільних чоловіків, що відступали разом з військами [14, с.461]. Гнівний протест саме проти цього у грудні 1941 р. висловлювало Радянське інформбюро [33].

Що ж до порівняння даних про безповоротні та загальні втрати збройних сил СРСР, то німці їх завищували у 1,3-2 рази, а радянська сторона відповідно занижувала приблизно у 1,7-2 рази.

Певне уявлення про реальний масштаб німецьких втрат можна отримати з відомостей Б.Мюллера-Гілленбранда, який подає помісячно дані про вибуття особового складу з лав діючої армії Німеччини та військ СС на усіх театрах військових дій. Найчисельніших втрат вермахт зазнавав на Східному фронті. Також необхідно зазначити, що основою німецьких збройних сил були сухопутні війська, які несли понад 90% від загальних людських втрат. Наприклад, за період від червня 1941 р. до кінця червня 1943 р. з лав німецьких сухопутних сил загалом вибуло 3 млн. 965 тис. осіб (загиблі, поранені, зниклі безвісти), відповідно ВПС - 133 544, а ВМФ - 27 635 [18, с.386].

Сумарна кількість зниклих безвісти на усіх фронтах у Б.Мюллера-Гіллебранда виявляється меншою за цифри, наведені німецькою пропагандою (Див. Таблицю 2). Частково це можна пояснити тим, що вчений в якості джерел використовував не рапорти військового командування, які неминуче містили в собі помилки, а інформацію військово-облікових органів, яка неодноразово доповнювалася та перевірялася. Якщо оцінити дані про безповоротні втрати (загиблі та зниклі безвісти разом), то видно, що у доволі вдалий для себе перший рік війни на Сході німецька сторона могла занизити їх максимум у 1,3-1,6 раз.

В свою чергу сталінське керівництво повідомляло цифри втрат вермахту на території СРСР вищі за об'єктивні кількісні показники німецьких втрат на усіх театрах військових дій за різними категоріями мінімум у 5 раз. Насправді, за дослідженнями істориків, після двох років війни загальні втрати німецької сторони, при чому на усіх фронтах, були меншими за радянські приблизно у 3,5 рази (на 10 млн. осіб).

Отже, певною мірою дані про втрати, що з'являлися у німецьких зведеннях в окупаційній пресі та у повідомленнях Радянського інформбюро, були дезінформацією. Заявлені нацистами у 1941-1942 рр. цифри втрат вермахту виглядають більш об'єктивними за ті, що оприлюднювала радянська сторона. Найбільшого ж фальшування з обох сторін зазнавали відомості про кількість полонених радянських військовослужбовців. Метою використання цих "даних" був вплив на свідомість та емоції людей для нав'язування їм моделі поведінки, вигідної тій чи іншій ворогуючій стороні.

Таблиця 1.
Дані про людські втрати СРСР у 1941-1943 рр.

Період	За інформацією німецької пропаганди	За інформацією радянської пропаганди	За дослідженнями групи Г.Ф.Кривошеєва [14, с.250-251]		
			безповоротні втрати / з них безвісти /	санітарні втрати	загальні втрати
22 червня 1941 р. – кінець жовтня 1941 р.	загальні - 7-8 млн., з них більше 3 млн. полонених [32, с.3]	350 тис. убитих, 378 тис. безвісти, 1 млн. 20 тис. поранених [31, с.20]	2 129 677 / 1 699 099 / (на кінець вересня 1941 р.)	687 626 (на кінець вересня 1941 р.)	2 817 303 (на кінець вересня 1941 р.)
22 червня 1941 р. – кінець листопада 1941 р.	3 млн. 850 тис. полонених [19, с.1]	520 тис. безвісти [33]	3 137 673 / 2 335 482 / (на кінець грудня 1941 р.)	1 336 147 (на кінець грудня 1941 р.)	4 473 820 (на кінець грудня 1941 р.)
22 червня 1941 р. – кінець червня 1942 р.	4,5 млн. полонених [20, арк.55]	загальні - 4,5 млн. [34]	4 655 886 / 3 045 592 /	3 222 251	7 878 137
22 червня 1941 р. – кінець червня 1943 р.	загальні - більше 20 млн., з них 5,5 млн. полонених [22, с.1; 25, с.1]	4,2 млн. убитих і безвісти [35]	7 314 507 / 4 017 283 /	7 363 538	14 678 045

Таблиця 2.
Дані про людські втрати Німеччини у 1941-1943 рр.

Період	Інформація німецької пропаганди	Інформація радянської пропаганди	За Б.Мюллером-Гіллебрандом (сухопутні сили включно з військами СС на усіх театрах воєнних дій)		
			вбитих [18, с.716-717]	безвісти [18, с.716-717]	загальні
22 червня 1941 р. – кінець листопада 1941 р.	162 314 загиблих, 521 867 поранених, 33 334 безвісти [19, с.1]	загальні - 6 млн. [33]	230 000	16 200	740 тис. (Східний фронт) [18, с.284]
22 червня 1941 р. – кінець червня 1942 р.	271 620 загиблих, 65 730 безвісти [28, с.1]	загальні – 10 млн., з них 3 млн. загиблих [34]	489 500	46 553	1 млн. 980 тис. [18, с.385]
22 червня 1941 р. – кінець червня 1943 р.	-	6 млн. 400 тис. загиблих і полонених [35]	874 337	328 257	3 млн. 965 тис.; (ВПС – 133 544; ВМФ – 27 635) [18, с.386]

1. Коваль М.В. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой отечественной войны. - К.: "Наукова думка", 1977. - 270 с.

2. Ивлев И., Юденков А. Оружием контрпропаганды: советская пропаганда среди населения на оккупированной территории СССР. 1941-1944. - М., 1988. - 277 с.

3. Дашичев В.І. Банкротство стратегии германского фашизма. Исторические очерки, документы и материалы: В 2 т. - М., 1973.

4. Михайлюк М. Нацистська пропаганда в окупованому Києві // Український історичний журнал. - 2006. - №1. - С.131-144.

5. Титаренко Д. Окупаційна преса Донбасу як джерело з історії культури регіону // Вісник Харківської державної академії культури: Зб. наук. праць. - Вип.4 / Відп. ред. Н.М.Кушнарєнко. - Харків: ХДАК, 2001. - С.191-198.

6. Салата О.О. Дезінформація як складова інформаційного простору, створеного на окупованих територіях // Сумська старовина. - №XXVI-XXVII. - 2009. - С.49-57.

7. Яременко В. Преса в рейхскомісаріаті "Україна" під час німецької окупації у липні-грудні 1941 р. // Київська старовина. - 2006. - №3. - С.123-131.

8. Грідіна І.М. Вплив нацистської пропаганди на духовне життя населення України (технології, механізми та ефективність) // Український історичний журнал. - 2009. - №3. - С.123-132.

9. О कोरोков О.В. Особый фронт. Немецкая пропаганда на Восточном фронте в годы Второй мировой войны. - М.: Русский путь, 2007. - 294 с.

10. Гогун О. Черный PR Адольфа Гитлера: Документы и материалы. - М: Эксмо, Яуза, 2004. - 416 с.

11. Максудов С. О фронтовых потерях Советской Армии в годы Второй мировой войны // Свободная мысль. - 1993. - №10. - С.118-119.

12. Соколов Б.В. Правда о Великой Отечественной войне: Сборник статей. - СПб.: Алетей, 1998. - 349 с.

13. Михалев С.Н. Людские потери в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.: Статистическое исследование. - Красноярск: КГПУ, 1997. - 132 с.

14. Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование. - М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. - 608 с.

15. Арнтц Г. Людские потери во второй мировой войне / Пер. с нем. Л.К.Комолова // Итоги второй мировой войны. - М., 1957. - С.593-604.

16. Урланис Б.Ц. Войны и народонаселение Европы. - М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960. - 565 с.

17. Оверманс Р. Человеческие жертвы второй мировой войны в Германии // Вторая мировая война: Дискусии. Основные тенденции. Результаты исследований - М.: Весь Мир, 1997 - С.681-695.

18. Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии 1933-1945 гг. - М.: Изографус, Изд-во Эксмо, 2002. - 800 с.
19. Промова вождя Адольфа Гітлера на засіданні рейхстагу, 11 грудня 1941 р. // Сумський вісник. - 1941. - 14 грудня.
20. Державний архів Сумської області, ф.Р-2446, оп.1, спр.2, 61 арк.
21. Сумський вісник. - 1942. - 25 грудня.
22. Там само. - 1943. - 7 липня.
23. Максименко А. В большевицькому озброєному рабстві // Голос Охтирщини. - 1942. - 1 березня.
24. Сумський вісник. - 1943. - 7 квітня.
25. Там само. - 1943. - 9 липня.
26. Сумський вісник. - 1943. - 15 серпня.
27. Там само. - 1943. - 22 січня.
28. Лебединський вісник. - 1942. - 3 липня.
29. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. - Львів, 1993. - 657 с.
30. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942-1943): Т.3 / Упоряд. В.М.Косика. - Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1999. - 384 с.
31. Сталин И. О Великой Отечественной войне Советского Союза. - Изд. 5-е. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1952. - 208 с.
32. Сумський вісник. - 1941. - 4 грудня.
33. Оперативная сводка за 16 декабря 1941 г. // Совинформбюро. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.soldat.ru/doc/sovinfburo/1941/1941_12.html
34. Оперативная сводка за 23 июня 1942 г. // Там само. - Режим доступу: http://www.soldat.ru/doc/sovinfburo/1942/1942_06.html
35. Оперативная сводка за 21 июня 1943 г. // Там само. - Режим доступу: http://www.soldat.ru/doc/sovinfburo/1943/1943_06.html
36. Сумський вісник. - 1943. - 29 січня.

Король В.Н. Данные о людских потерях на фронте в материалах немецкой и советской пропаганды (по информации оккупационных изданий Сумщины и Советского информбюро 1941-1943 гг.)

Автор сделал попытку сравнительного анализа данных о людских потерях вооруженных сил СССР и Германии в материалах пропаганды обеих воюющих сторон и результатов научных историко-статистических исследований.

Korol V.M. Data on casualties at the front by the content of German and Soviet propaganda (according to the information of the Sumy land's editions of occupation and Soviet Information Bureau 1941-1943)

The author made an attempt at comparative analysis of the casualties of the armed forces of the USSR and Germany in the propaganda materials of both warring parties and the results of scientific historical and statistical research.

Отримано 7.09.2010